

ŠVIESA

SAUSIS-VASARIS-KOVAS, 1957

TURINYS

Šių metų knyga — "Gydymo Istorija".....	2
Lietuvos operai penkiasdešimt metų.....	3
Tu mano. Eilėraštis. Jonas Juškaitis	5
Jonas Šimkus — rašytojas ir veikėjas. M. Sluckis	6
žygiai į pergalę. Eil. A. D.	8
Dėl lietuvių kalbos rašybos tobulinimo. P. Gailiūnas ..	9
Pirmoji lietuviška opera. Banaitis.....	11
Gavėnia, giesmės ir kvaišimas. Jonas Kaškaitis.	12
žemė ir tu. Eil. Petras Vaičiūnas.	14
Lėkite, gervės, namolia. Eil. V. Valsiūnienė.	14
Gedimino pilis Lietuvos sostinėje. M. Jučas.	15
Burė jūroje. Eil. Petras Vaičiūnas.....	16

ŠVIESA

(The Light)

Political, Scientific and Literary Quarterly Magazine, published by American Lithuanian Workers
Literary Association, 110-12 Atlantic Ave., Richmond Hill 19, N. Y.

Editorial Board: R. Mizara, A. Bimba,
Managing Editor—Anthony Bimba.

Subscription rates: \$1.00 a year; single copy 25c.

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York under the Act of March 3, 1879.

Šių metų knyga -- "Gydymo Istorija"

Su dideliu džiaugsmu norime pranešti visiems Lietuvių Literatūros Draugijos nariams, jog 1957 metais išleisime nepaprastai svarbią ir naudingą knygą. Ją mums parašė net du žymūs gydytojai ir visuomenininkai, *Dr. Jonas Stanislovaitis ir Dr. Antanas Petrika*. Rankraštis jau įteiktas spaustuvei ir tuojau prasi-dės darbas. Tikimiesi, jog knyga bus gata dar kada nors vasarą ir išsiuntinėta draugijos nariams.

Knygos pavadinimas: *Gydymo Istorija*". Tai bus gal trijų šimtų puslapių knyga. Tai bus viena iš geriausių knygų, mūsų draugijos išleistų bėgiu keturiasdešimt dviejų metų savo gyvavimo. Joje, aišku, skaitytojas ras daug nau-dingų pamokinių. Abudu autoriai yra seniai ir plačiai žinomi visai Amerikos lietuvių visuomenei. Tikrai didelė garbė išleisti šią jų parašytą knygą. Pasitiki-me, jog ją gavę mūsų nariai skaitys su pamėgimu ir didžiule nauda. Tokio po-būdžio knygos iki šiol nėra buvę išleis-tos lietuvių kalba Amerikoje.

Vadinasi, Centralinis Komitetas deda visas pastangas, kad kasmet draugijos nariai gautų mažiausia po vieną didelę knygą. Nebūsime suvilti ir šiemet.

Iš kitos pusės, jūsų Komitetas turi teisę kreiptis ir į jus talkos. O jūsų ge-

riausia talka bus, jeigu jūs tuojau, dar pradžioje metų, pasimokėsite savo nari-nes duokles. Išleidžiame žurnalą "Švie-są", išleisime didžiulę knygą, kas, su-prantama, sudarys nemažas išlaidas. Gi vienintelis mūsų draugijos įplaukų šaltinis yra narinės duoklės ir doleris kitas aukų. Štai kodėl taip svarbu vi-siems skubiai pasimokėti duokles. Štai kodėl taip svarbu tiek kuopoms, tiek na-riams, prie progos, Centrą paremti au-komis.

Kitas dalykas. Nepaisant gana sun-kių sąlygų ir mūsų visų jau senstelėju-sio amžiaus, dar yra daug progų ir dar galima pasidaruoti šios mūsų garbin-gos organizacijos sustiprinimui naujais nariais. Dar galime gauti šimtus naujų narių. Ko reikia, tai noro ir ryžto pasi-daruoti. Yra šimtai lietuvių, kurie yra buvę mūsų draugijos nariais, bet dėl vienos ar kitos priežasties išsibraukę. Bandykime juos laimėti atgal į savo gretas. Paraginkime juos sugrįžti. Tegu pasimoka du doleriu duoklių ir bus LLD nariais. Už tą mažą duoklę jie, kaip ir visi senieji nariai, gaus "Šviesą" ir knygą "Gydymo Istorija". Tegu pasi-naudoja šia nepaprasta proga!

L. L. D. Centralinis Komitetas

ŠVIESA

The Light

Prenumeratos kaina: metams \$1.00
Pavienis numeris 25c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, 110-12 Atlantic Ave., Richmond Hill 19, N. Y.

Redakcinė komisija: R. Mizara, A. Bimba, Atsakomingas redaktorius: A. Bimba

No. 1 Sausis-Vasaris-Kovas (January-February-March), 1957

XXIX..

Lietuvos operai penkiasdešimt metų

Praėjusių metų lapkričio 6 d. sukako lygiai penkiasdešimt metų nuo pastatymo scenoje pirmosios lietuviškos operos. Tai, aišku, buvo labai svarbus įvykis lietuvių tautos teatrinio meno istorijoje, ir todėl, kaip toks, Tarybų Lietuvoje buvo plačiai ir atitinkamai paminėtas. Mums, Amerikos lietuviams, ši sukaktis įdomi ir tuo, jog toji pirmoji opera buvo "Birutė", kurios autorius, Mikas Petrauskas, čia, pas mus, Amerikoje, gyvena, veikia ir kūrė. Mikas Petrauskas buvo didelių gabumų muzikas. Kiek daug daugiau jis būtų, be abejo, nuveikęs ir sukūręs, jeigu jis būtų turėjęs tokias sąlygas muzikinei kūrybai, kokias dabar Lietuvoje turi šių dienų muzikai ir menininkai abelnai! Tiesiog reikia stebėtis, kad Mikas Petrauskas galėjo tiek daug nuveikti ir sukurti pirmiausia sunkiose priešpaudos sąlygose (carizmo laikais) Lietuvoje, o paskui Amerikoje, kur pirmoje vietoje prieš kiekvieną stovi dolerio užsidirbimas, pragyvenimo pasidarymas. Neturėsi dolerio, mirsi badu su visu savo talentu! Kova už pasidarymą pragyvenimo lydėdavo kiekvieną didžiojo artisto žingsnį ir užmojį šioje šalyje. Tik meilė muzikai, teatrui, dainai ir savo tautai įgalino Petrauską nugalėti daug sunkumų ir nenuskęsti doleriniame dumblyne.

Pirmojo pastatymo dalyviai — aktoriai

Opera "Birutė" buvo suvaidinta 1906 metų

lapkričio 6 d. Vilniuje. Gal įdomiausias dalykas, minint šią svarbią sukaktį, yra tas, jog tebėra gyvi ir gyvai tebesiinteresuoja menine veikla ir visu gyvenimu net keturi asmenys, turėję roles "Birutės" pirmajame pastatyme! Birutės rolėje vaidino Marija Piaseckaitė-Šlapelienė, kuri, pasirodo, tebėra kupina entuziazmo. Jos žodžius skaitai ir negali nesididžiuoti šios lietuvių tautos dukros gyvenimo džiaugsmu.

Tarp kitko, Marija Piaseckaitė-Šlapelienė rašo:

"Mielajai jaunajai mūsų kartai, dabar laisvai einančiai mokslus, lankančiai teatrus, vargu ar yra žinoma, kaip mes anais laikais, prieš 50 metų, įžengėme į sceną, kaip aktoriai ir dainininkai—mėgėjai.

Nuėjome tuomet į lietuvišką sceną vaidinti ir dainuoti entuziazmo ir pasiryžimo kupini, nuėjome parodyti, kad esame sąmoninga tauta, turinti visas teises gyventi ir klestėti, kaip ir visos kitos pasaulio tautos.

Kai akinius užsidėjus skaitau pageltusioje programoje aktorių pavardes, prie daugelio galima tikrai kryželius pastatyti, nes jie seniai ilsisi tėvų žemėje; liko gyvi vos vienas-kitas, kurių tarpe esu ir aš, prieš 50 metų dainavusi Birutės partiją Miko Petrausko parašytoje lietuviškoje

liaudies operoje.

Šiandien, vertinant meniškai pirmąją tautinę mūsų operą, kurios muzika ir dainos nuskambėjo Vilniuje prieš 50 metų, gal daug kas būtų galima ir prikišti. Tačiau ne tai svarbu. Svarbu tai, kad anuomet išengėme į lietuvišką sceną kupini entuziazmo ir giliai tikėdami, kad pasėto lietuviškos operos grūdo vaisiais ateityje galėsime gerėtis.

Laiminga jaučiuosi sulaukusi Vilniuje mūsų operos, baletu, dramos suklestėjimo”.

Miko brolis Kipras Petrauskas

Tebėra labai gyvas ir labai veiklus ir kitas to pirmojo operos “Birutė” pastatymo dalyvis-aktorius, tai operos autoriaus Miko Petrausko brolis Kipras Petrauskas. Jis vaidino Birutės brolio rolėje. Tai, pasak paties šio Tarybų Sąjungos liaudies artisto, buvo mažytė rolė, bet kaip ji buvo, istoriniu požiūriu,

M. Šlapelienė

K. Petrauskas

svarbi, kaip entuziastiškai buvo jai ruošta, kaip giliai ji įstrigo jos vaidintojo atmintin! Profesorius Petrauskas sako:

“Prisimindamas pirmosios lietuviškos operos pastatymą, aš mąstau apie tai, kokį didžiulį ir platų žingsnį priekin nužengė mūsų nacionalinė opera. Nuo profesiniu muzikiniu atžvilgiu dar nebrandžios ‘Birutės’ iki tokių reikšmingų tarybinėmis dienomis sukurtų operų, kaip A. Račiūno ‘Marytė’ ir V. Klovos ‘Pilėnai’; nuo dainininkų-mėgėjų, kurie sudarė daugumą ‘Birutės’ spektaklio dalyvių iki įžymių nūdienės mūsų operos meistrų; nuo labai kuklaus spektaklio apipavidalinimo iki

prabangių dekoracijų — toks mūsų operos kelias.

Pirmąją lietuviškąją operą pagimdė audringieji 1905—1907 metai; audringieji 1917 metai spalyje atvėrė naują puslapį meno istorijoje. Ir mintimis apžvelgdamas lietuviškos operos nueitą pusės amžiaus kelią, aš didžiuojuos tuo, kad tikrąją erdvę, tikrąją paskirtį, tikrąjį žiūrovą ir klausytoją mūsų lietuviškas menas, mūsų opera susilaukė tarybiniais metais”.

Įžymiojo dailininko prisiminimai

Pasirodo, jog tame pirmajame lietuviškos operos pastatyme turėjo rolę ir šių dienų įžymiausias Lietuvos dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Tai irgi, nepaisant jau gana gražaus amžiaus, tebėra vienas iš veikliausių žmonių visoje Tarybų Lietuvoje. Dar ir šiaudien nėra tokio laimėjimo naujajame lietuvių tautos gyvenime, kuriuo jis nesididžiuotų kartu su visa tauta, ir nėra tokio sunkumo, prie kurio nugalėjimo nepridėtų savo miklios rankos ir akylaus proto šis didis Lietuvos TSR liaudies dailininkas.

Apie tą nepaprastą istorinį lietuvių tautos kultūriname gyvenime įvykį savo prisiminimuose dailininkas Antanas Žmuidzinavičius sako:

“1906 metais Vilniuje smarkiai ruošėmės vaidinimui: buvo rengtasi pastatyti Miko Petrausko naujai parašytą operą ‘Birutė’.

Repeticijos vykdavo Antkalnyje, naujuose inžinieriaus Petro Vileišio namuose, pastogės aukšte.

Man teko Krivių Krivaičio Lizdeikos vaidmuo. Prieš prasidedant vaidinimui, užkulisyje žemkalnis man kalbėjo:

— Atmink, kad esi visos Lietuvos vyriausias kunigas Krivių Krivaitis, ne koks ten žmuidzinavičius.

Ir aš atminiau. Kurgi neatminsi. Ypač kad galvą man spaudė pernelyg aukšta vyriausiojo kunigo kepurė ir dėl to ėmė baimė, kad nenukristų.

Bet kada mane keturi vyrai pakėlė nelabai stipriai sukaltame soste ir iš užkulisų nelabai darniai linguodami ėmė nešti į scenos priešakį, savisaugos jausmas, kad jie pakeliui manęs neišverstų, išvarė visą mano didybės pajautimą. Ir tik kada sostą

pastatē prieš pat rampā, ir aš atsistojau, ir dar išgirdau iš artimos būdelēs mielo suf-
lerio man į burną dedamus žodžius — pa-
jutau visą savo kunigišką galią. Aš išdi-
džiai pasisukau į čia pat stovinčius karei-
vius ir galingo senio balsų (gal net ir per
balsiai), pradėjau savo triuškinamąją
kalbą.

Ar šiurpas sukrėtė ir publika, nežinau,
bet čia pat esantieji kryžiuočiai, kuriems
aš taikiau savo žodžius, stovėjo nejudėda-
mi kaip balvonai ir nē krust.

Mano misija tuo ir buvo baigta, tik rei-
kėjo iki galo išlaikyti savo galios pajauti-
mo išraišką.

Tai tiek, kiek mano atmintyje pasiliko iš
mano aktoriaus pradžios ir pabaigos”.

A. Žmuidzinavičius

S. Audiejus

Iš tų laikų meno saviveiklininkų, dalyvavu-
sių “Birutės” pastatyme prieš penkiasdešimt
metų Vilniuje, išlikusių gyvų, randame ir
Stasį Audiejų. Nežinome, kuomi jis Lietuvoje
dabar užsiimdinėja, kaip ir ką veikia, bet
jis patiekia mums savo atsiminimų žiupsnelį
iš pasirodymo scenoje anais senais laikais.
Jis vaidino Birutės brolio rolėje, šalia Kipro
Petrausko. Stasys Audiejus sako:

“Tada buvau aštuoniolikos metų jau-
nuolis. Norėdamas suteikti tėvams pas-
pirtį, išlaikant šeimą, dalyvavau bažnytini-
nuose choruose. Po audringų 1905-ųjų me-
tų apie daugelį dalykų gatvėje garsiai kal-
bėti nebuvo galima. Gal kam ir pasirodys

keista, bet kaip šiandien prisimenu, kad
apie Miko Petrausko atvykimą į Vilnių ir
ruošiamą ‘Birutės’ operos pastatymą iš
draugų sužinojau taip pat bažnyčioje. Mat,
Mikas Petrauskas tuomet slapstėsi nuo ca-
ro žandarų, kurie jį persekiojo kaip ak-
tyvų revoliucijos dalyvį.

Neiškenčiau nenuėjęs į Vileišio namus
Antkalnyje, kur vyko repeticijos. Susipa-
žinau su Miku Petrausku, režisieriumi
Landsbergiu, K. Puida ir kitais. Prisipaži-
nu, kad noriu dirbti kartu ‘Birutės’ operos
pastatyme. Priėmė mane nuoširdžiai, davė
vieno Birutės brolio vaidmenį. Prasadėjo
operos paruošimo darbas. Repetavome Vilei-
šio namuose ir viename bute Tiltlo gatvėje.

Darbas mus visus subūrė. Carinės reakci-
jos metais mes jau nesitenkinome vien re-
peticijomis. Iki operos pastatymo miesto
salėje, dabartinės Valstybinės filharmoni-
jos patalpose dažnai suruošdavome gegu-
žines, kartu pasvarstydavome apie naujus
įvykius.

Miko Petrausko operos ‘Birutė’ pastaty-
mas buvo tik pirmoji mūsų operos meno
kibirkštėlė, kuri vėliau, jau tarybinėje
santvarkoje, taip gražiai išsiliesnojo”.

Tu mano

Taip kartais būna neramu,
Taip nieks aplink nesava,
Ir šaukia toliai iš namų,
Ir šaukia padūmavę.

O kartais, rodos, šilumos
Tiek daug, tiek daug brangiausios
Grumstely žemės mylimos,
Rasoje, kur gėlės prausias.

Taip kartais degančioj širdy
Rami šviesa gyvena,
O kartais vietas nerandi. . .
Gyvenime tu mano!

Jonas Juškaitis

JONAS ŠIMKUS--RAŠYTOJAS IR VEIKEJAS

MYKOLAS SLUCKIS

Vienas iš žymiausių Tarybų Lietuvos veikėjų ir rašytojų yra JONAS ŠIMKUS. Praėjusių metų rugpiūčio 27 d. jis minėjo penkiasdešimtą savo gyvenimo metinę. Nors gerokai pavėluotai, žemiau dedame, sutrumpinę, rašytojo M. Sluckio straipsnį "Gimtosios literatūros entuziastas" apie šį taurų lietuvių tautos sūnų. Kartu linkime Jonui Šimkui ir toliau darbuotis — kurti su tokiu pat entuziazmu ir ryžtu, koku iki šiol jis kūrė ir darbavosi.— *Red.*

Jonas Šimkus gimė 1906 m. rugpiūčio mėn. 27 d., Rygos mieste, daug vargo mačiusių darbininkų-proletarų šeimoje.

JONAS ŠIMKUS

Dar jaunystėje Jonas Šimkus pasirinko literato kelią, bet niekada jis neieškojo tuščios literatūrinės šlovės. Jis dorai ir ištikimai tarnavo ir tarnauja didžiam gimtosios literatūros reikalui, pasitenkindamas kukliu eilinio literatūros darbininko postu. Jo ilgametis rašytojo darbas, jo nenuilstama įvairialypė visuomeninė veikla glaudžiausiai persipina su paskutiniųjų dešimtmečių lietuvių literatūros augimu, jo optimistiškas balsas ir šiandien

entuziastingai skamba jungtiniame kelių literatūrinių kartų chore.

Isivaizduokime trisdešimtuosius metus, kada į lietuvių literatūrą atėjo jauni pažangūs rašytojai Salomėja Nėris, Petras Cvirka, Vytautas Montvila, Jonas Šimkus, Antanas Venclova ir kiti. Tuomet jie dar nebuvo žinomi, gana nedidelis buvo jų literatūrinis bagažas, dar nesusiformavęs meistriškumas. Kur pasukti? Įvairūs driekėsi keliai, įvairūs takeiliai... Vieni vedė į estetizmą, antri į buržuazinį ultra-patriotizmą, tretį dar į kažkokius "izmus"... O tikrasis kelias, turėjęs galias tradicijas mūsų praeities literatūroje, tuo metu nebuvo populiarus. Žemaitės, Biliūno pramintas vieškelis beveik nedulkėjo. Retai juo pasukdavo rašytojo vežimas. Tik kada-ne-kada su žilvyčio dūdele nuraliuodavo Liudas Gira... Tylėjo Lazdynų Pelėda, Jovaras, dar nebuvo parašyti "Altorių šešėly", "Benjamins Kordušas", "Žemė maitintoja", "Dičius"... Reikėjo atgaivinti realistinę lietuvių literatūros dvasią, tvirčiau susieti knygą su gyvenimu, orientuotis į naują, proletarinį skaitytąją! Nelengva buvo jaunesiems veržtis pro fašistinio režimo užtvartą, pro cenzūros kliūtis, pro reakcinės spaudos ugnį. Kur kas lengviau pulti buržuaziniam elitui į glėbį, iškeisti talentą į madą, paprastų žmonių pasitikėjimą į tariamai visuotinį "tautinį" pripažinimą. Daugelis jaunųjų talentų atlaikė sunkų bandymą ir aukštai išskėlė kritinio realizmo vėliavą, nuėjo su liaudimi, kuri sunkiai kovojo prieš fašizmą, prieš išdavikišką nacionalinę buržaziją.

Entuziastiškai įsimylėjęs literatūrą, paprastu, liaudiško būdo, Jonas Šimkus įnešdavo gaivios dvasios į draugiškų pažangių rašytojų būrį. Tvirta draugystė rišo Joną Šimkų su Petru Cvirka, su kuriuo jis glaudžiai bendradarbiavo nuo pat "Žiburėlio" bendrabučio laikų. Ne kartą juodu dalindavosi duonos kąšniu, ne kartą aptardavo būsimų kūrinių temas, siužetus, ne kartą skatino ir drąsino vienas kitą. Jauni pažangūs rašytojai meni-

niais ir ideologiniais klausimais kartais suklysdavo, bet jie atkakliai ieškojo tiesos, bendrom jėgom veržėsi į priekį, vis labiau persiimdami nenugalimomis Komunistų partijos idėjomis.

Drąsus ir jaunatviškas, opus gyvenimo tiesai, liaudies skurdui, Jonas Šimkus buvo toks pat ir savo grožinėje kūryboje, eilėraščiuose ir apsakymuose. Jo apsakymų rinkinys "Kova dėl dievo" nuskambėjo naujoviškai to meto literatūroje. Rašytojas metė drąsų iššūkį klerui, lyriškai, subtiliai išreiškė užuojautą priešpaužėnėniam liaudžiam. Sklaidant pageltusius pirmosios J. Šimkaus prozos knygos puslapius, negalima nematyti didelių prozininko gabumų. Joje ryškus guvus, liaudiškas pasakotojo talentas, tai šen, tai ten sužvilgęs puikiose buities detalėse. Jaunas autorius nieko nerašė be nuotaikos, — ji trykštė trykšta iš kiekvienos pastraipos.

Nemažą indėlį Jonas Šimkus įnešė į pažangią lietuvių žurnalistiką savo publicistiniais straipsniais, apybraižomis. Ne kartą jis prakiaša pro buržuazinę cenzūrą straipsnius, kuriuose tiesiogiai ar užuominomis skelbia tiesą apie Tarybų Sąjungą, teigiamai atsiliepia apie jos užsienio politiką, didžiulę ūkinę ir kultūrinę statybą. 1939 metais, pabuvojęs Tarybų Sąjungoje, Maskvoje, jis sugrįžo iš socializmo šalies dar labiau įsitikinęs socialistinės santvarkos pranašumu. Nuo to laiko jis tapo dar karštesniu Tarybų šalies draugu.

Be abejo, rašytojų-antifašistų pasaulėžiūrą ugdė ir grūdino, jų dvasines jėgas stiprino Tarybų Sąjungos laimėjimai. Tačiau šių entuziastų atsparumą reakcijai nulėmė ir rūsti gyvenimo mokykla, patirtas skurdas ir išnaudojimas. Jonas Šimkus, baigęs Tirkšlių pradžios mokyklą, turėjo nutraukti mokslą ir trejus metus dirbti drauge su tėvu batsiuvio darbu. Tik žymiai vėliau jis baigė Palangos progimnaziją ir, nuvykęs į Kauną, įstojo į suaugusių gimnaziją. "Apsigyvenau "Žiburėlio" bendrabutyje... ir dirbau pas vyresnįjį notarą, žurnalo "Vėpla" administracijoje. 1933 m. ėmiau dirbti "Varpo" b-vės administracijoje, vėliau "Lietuvos žinių" korektorium, pagaliau to laikraščio redakcijos bendradarbiu", — rašo savo autografijoje Jonas Šimkus.

Istoriniais 1940 metais Jonas Šimkus nu-

jo su liaudimi, džiaugsmingai iškėlusia raudoną vėliavą. Į revoliuciją, į tarybinę statybą jį atvedė tas pats kelias, kuriuo į ją atėjo V. Montvila, S. Nėris, P. Cvirka, A. Venclova, T. Tilvytis, K. Korsakas ir kiti liaudžiai ištikimi rašytojai.

Didelę veiklą išvystė Jonas Šimkus 1940—1941 m.m., organizuodamas ir redaguodamas naująją tarybinę spaudą. Dar pirmosiomis Tarybų valdžios Lietuvoje dienomis jis liaudies vyriausybės buvo paskirtas "Lietuvos Aido" redaktorium. Tais pačiais metais jis redagavo "Darbo Lietuvą" ir "Tarybų Lietuvą". Drauge su P. Cvirka ir kitais rašytojais-aktyvistais jis daug dirbo, telkdamas visus rašytojus į pirmą Lietuvos taarybinių rašytojų organizaciją, spiesdamas juos apie spaudą ir literatūrinį žurnalą "Raštai". Gyvenimas reikalavo greito, neatidėliotino rašytojų atsiliepimo į visiškai naujus, iki tol neregėtus liaudies kūrybos reiškinius, ir J. Šimkus prabyla straipsniais, apybraižom, reportažais, kuriuose su didele meile rašo apie naujos buities daigus, apie naujus žmonių santykius, apie masių iniciatyvą.

Ne tik 1940—1941 metais — ir per visą Didžiojo Tėvynės karo laikotarpį jis neišleisdžia iš rankų aštrios partinės publicistikos ginklo. Rūsčiomis karo dienomis, pasitraukęs į Tarybų šalies gilumą, jis dirbo "Tiesos" redakcijoje, redagavo "Tarybų Lietuvą", rašė radijui, pats ėjo diktoriaus pareigas. Rašė jis ir apsakymus, ir eilėraščius, kupinus neapykantos priešui ir šviesaus tikėjimo pergale. Paskirdamas visas jėgas kovai dėl tarybinių tautų laisvės, jis 1942 m. kovo mėnesį stoja į TSKP eiles. Gal būt, kasdieninis įtemptas žurnalisto ir propagandisto darbas sutrukdė Jonui Šimkui sukurti karo metais veiksmingus beletristinius kūrinius, bet savo pareigą Tėvynei, liaudžiai jis atliko garbingai.

Jono Šimkaus įvairialypė veikla pokario metais vyko mūsų akyse. Ir mes matėme jį tokį, kokį pažinojome iš vyresnių draugų pasakojimų — tokį pat energingą, nuoširdų, atsidavusį tarybinei literatūrai ir didžiajam komunizmo reikalui. Kai tarybinė vyriausybė pasiuntė jį į Niurenbergą nušviesti hitlerinių karo nusikaltėlių teismo proceso, iš ten jis rašė ugingus straipsnius, demaskuodamas

begalinius fašistų žvėriškumus. Kai, grįžusį iš Vokietijos, jį paskyrė "Tiesos" redaktoriaus pavaduotoju, jis stojo į partinės spaudos darbuotojo postą. Dirbdamas "Tiesoje", J. Šimkus dar redagavo ir "Literatūrą ir meną". Petruui Cvirakai be laiko mirus, J. Šimkus 1947 m. pabaigoje išrenkamas Lietuvos Tarybinių rašytojų sąjungos Valdybos pirmininku ir tame atsakingame poste išbūna iki antrojo Tarybų Lietuvos rašytojų suvažiavimo. Tęsdamas Petro Cvirkos darbą, J. Šimkus jautriai rūpinosi jaunos lietuvių tarybinės literatūros augimu, jos jaunąją kūrėjų kartą. . .

Aš dar noriu pabrėžti, kad ypač mes, jaunieji, ilgus metus jutę tikrai nuoširdų, tėvišką J. Šimkaus rūpestį mūsų kūrybai, turime būti jam dėkingi už paramą, už šimtus perskaitytų rankraščių, už dešimtis recenzijų, analizuojančių mūsų kūrybinius bandymus, už brangų nuo savo kūrybos atitrauktą laiką, tvarkant mūsų literatūrinius ir net buitinius reikalus. Dar dažnai, vos atlikę vieną kitą visuomeninę užduotį, vos parašę vieną kitą straipsnelį, skundžiamės nebepajėgia dirbti visuomeninio darbo, kad apybraižų ir straipsnių stilius niveliuoja mūsų kūrybinį originalumą ir t. t. J. Šimkus, greta tiesioginio darbo "Pergalės" žurnale, ir šiandien kovoja visais literatūriniais ginklais, mums jis yra kilnus rašytojo — tarybinės literatūros entuziasto ir propagandininko pavyzdys.

Daug jėgų, daug širdies ir meilės atidavė Jonas Šimkus Tarybų Lietuvai. Kaip vieną geriausių savo sūnų, liaudis renka jį deputatu į respublikos Aukščiausiąją Tarybą. Giliai dėkingi jam už nelengvą triūsą, už nuolatinį rūpinimąsi ir jaunieji rašytojai, besiruošią ištikimai tarnauti motinai-liaudžiai. Mes ir šiandien jaučiame jo tvirtą draugišką ranką, mus ir šiandien lydi jo giedra, skatinanti, gero linkinti šypsena.

Nepaisant nueito sunkaus, daug energijos pareikalavusio gyvenimo kelio, Jonas Šimkus kupinas kūrybinių jėgų, meninių sumanymų. Penkiasdešimties metų sukakties proga linkime jam didelių kūrybinių laimėjimų ir vaisingo visuomeninio darbo mūsų tėvynės labui.

Žygiai į pergalę

Tiek mostų kovingų, tiek vilties didžios,
Bandymų tiek daug prarastų,
Tiek aukų paklota nuo kovų pradžios:
Širdžių užgesusių karštų.

Per ilgiausius amžius vergavo žmogus,
Jį raižė priespaudos kančia,
Giliai parazitai suleidę nagus,
Jo buitį padarė karčia.

Liaudies tvirtą kūną graužė kirminai
Vien tiktai dėl savo naudos,
Jį buvo sužlugdę, engė kruvinai,
Nejautė nuoskaudų, raudos.

O išeities siekė vargšai dėl savęs,
Skriosdami priespaudos dangas,
Žinojo, kad laisvė dėlei jų gyvės,
Peržengus skerspainių angas.

Nors tranai mokėjo kitų trūsu mist
Teikdami nuoskaudas baisias,
Bet gi nuo to lobio jiems teko nukrist:
Liaudis iškovojo teises.

Žuvę brangios aukos atnešė vaisius,
Amžinai jos nenutilo,
Kentėję tironų smogimus baisius:
Liaudžiai jos laimė prabilo.

Siurbėlėm sužlugus šviesa ima kilt,
Patapo naktis įveikta,
Ji gerbūvį liaudžiai tik pradeda pilt,
Jai laimė tapo pateikta.

Per amžius sloginus varginga dalia
Pradeda išnykt amžinai,
Žmonės išglūdėję vargų patale
Patampa darbų milžinai.

Liaudžiai patekėjus saulė iš nakties
Apšildo ją savo kaitra,
Išstokim kiekvienas prieš stabus mirties,
Kad dingtų karinė aitra.

A. D.

Dėl lietuvių kalbos rašybos tobulinimo

P. GAILIŪNAS

Ne tik mes Amerikoje kartas nuo karto spaudoje pasišnekame apie tūlus mūsų lietuvių kalbos rašyboje netikslumus ir trūkumus. Ypatingo dėmesio šiandien į šį klausimą krepiama pačioje Lietuvoje. Įdomių duomenų patiekia P. Gailiūnas savo straipsnyje "Suvienodinti ir palengvinti lietuvių kalbos rašybą." Bandykime ir mes šio to pasimokyti iš tų duomenų.—Red.

Šiuo metu spaudoje diskutuojama lietuvių kalbos skyrybos klausimais. Reikia tikėtis, kad ši diskusija baigsis kokiomis nors konkrečiomis išvadomis, gal būt, Lietuvos TSR Mokslų akademijos patvirtintomis skyrybos taisyklėmis, kurios padės pašalinti esamą painiavą, palengvins įsisavinti skiriamųjų ženklų rašymą mokykloje ir plačioje visuomenėje.

Tačiau, atrodo, būtų kiek vienašališka, jei mes, spręsdami skyrybos klausimus, paliktu me nuosalyje rašybos dalykus. Argi lietuvių kalbos rašyba jau taip tobula, kad joje nėra nieko taisytina? Tiesa, painiavos čia mažiau, bet nevienodumų, taisytinių dalykų yra. Daugiausia, tur būt, dėl kai kurių nepateisinamų mūsų rašybos sunkumų nukenčia mokykla, besimokantis jaunimas. Kai kuriuos rašybos dalykus labai sunku išmokyti vidurinėje mokykloje: rašybos taisyklėms įdiegti sugaištama daug brangaus laiko, ir vis dėlto ne tik abiturientai, o nemaža dalis studentų ir net aukštasis mokyklas baigusiu žmonių tebedaro rašybos klaidų. Čia, man rodos, kalta ne tik rašybos dėstymo metodika, bet ir pačios rašybos taisyklės, kuriose esama tam tikrų sunkumų.

Imkime, pavyzdžiui, nosinių raidžių rašymą. Kiek daug vargstama, kol išmokoma rašyti nosines žodžių šaknyse. Rodos, štai jau išmokėme, o kai reikia rašyti, ne tik vaikai, bet ir suaugusieji griebiamės žodyno pasitikrinti, kaip rašomi (su nosinėmis ar ne nosinėmis raidėmis) tokie žodžiai: "gęsta," "mažta," "glęžta," "bala," "šala," "vašas," "žaslai," "ražytis," "gręsti,"; "geso," "gležo," "balo," "šalo," "gresia," "graso" ir t. t.

Ar daug turime tokių pagrindinių dažniau vartojamų žodžių, kurių šaknyse rašome nosines balses? Jų yra apie keturiasdešimt. Tai, palyginti, nedaug. Bet šio nedidelio žodžių skaičiaus rašybos įsisavinimui mes turime išeikvoti daug energijos, daug laiko: turime susidaryti kelias rašybos taisykles, joms įsisavinti reikia sukurti tam tikrų schemų, lentelių, reikia paruošti ir tam tinkamos metodinės literatūros; mokyklose šakninių nosinių raidžių rašybos aiškinimui reikia skirti nemaža laiko. Ir vis dėlto, net tiek daug energijos išeikvoję, mes, paprastai, neišmokome tvirtai šakninių nosinių balsių rašybos.

Tačiau, gal būt, nosinių raidžių rašymas žodžių šaknyse yra toks būtinas, kad, nerašydami nosinių raidžių, nesuprastume žodžių, nemokėtume juos taisyklingai tarti. Taip nėra. Kaip žinome, šiuo metu šakninės nosinės balsės mums rodo tik tai, kad kadaise po šių balsių buvo tariamas garsas "n" arba kad ir dabar kai kuriose tarmėse šie balsai tariami kitaip, nei literatūrinėje kalboje. Kitokios praktinės reikšmės šaknų nosinės raidės neturi, nes balsų tarimo ilgumui žymėti mes turime ir "y," "ū," o ilguosius "a," "e" mokame tarti ilgai ir be jokių ilgumo ženklų. Argi būtų nuostolis, jei rašytume ne "ąsa," "ąžuolas," "žąsis," "vašas," bet: "asa," "ažuolas," "žasis," "vašas," "bala," "sala," "šala," "gesta," "kasti," "brestis," kesti," "spesti," "spresti" ir t. t.? Vietoje "į," "ų" galėtume šaknyje rašyti "y," "ū," pavyzdžiui: "myslė," "drysti," "gryžti," "lyti," "siūsti" ir pan., lygiai taip, kaip "ryžtis," "lyti," "pykti" ir t. t. Argumentas, kad taip rašydami nesuvaikytume kai kurių žodžių tarimo arba reikšmės ("bala, balos"—ar "bala, balti"; "sala, salos"—ar "sala, salti," "kasti" duoną — ar "kasti" bulves), neturi rimto pagrindo. Juk ir dabar mes turime daug tokių žodžių, kurie rašomi vienodai, o tariami įvairiai, ir vis dėlto nesusipainiojame; pavyzdžiui: mano (manyti)—mano; mes—mes (mesti); namo (prieveiksmis)—namo

(namas), varlės (kilm.)—varlės (daugiskaitos vardininkas) ir t. t.

Tais pačiais sumetimais galėtume panajinti nosinių raidžių rašymą taip pat ir priešdėlyje “są-” (su šiuo priešdėliu turime apie 25 žodžius). Rašytume: “sajunga,” sarašas,” “saryšis” . . .

Nosinės raidės žodžių galūnėse turėtų pasilikti, nes čia jos būtinos balsių ilgumui žymėti; be jų būtų painiavos skiriant daugelio vardožodžių vienaskaitos įnagininką (arkliu, lauku, pirmu, sukančiu . . .) nuo daugiskaitos kilmininko (arklių, laukų, gerų, pirmų, sukančių . . .), moteriškos giminės žodžių vardininką (ranka) ir įnagininką (pele) nuo galininko (ranką, pelę). Reikėtų, gal būt, nosines raides palikti priešdėlyje “į” (įnešti) ir dalyvių galūnėse (nešas, nešęs, nešdavęs, suksias, nešą, nešę, nešdavę . . .).

Pertvarkius nosinių raidžių rašymą šiuo pagrindu, mūsų rašyba žymiai palengvėtų.

Reikėtų suvienodinti priebalsio “j” rašymą. Sunkina išmokti rašymą, kai rašome “milijonas,” “bilijonas,” “miliardas” su “j” ir visai panašiai tariamus žodžius (patriotas, patriotizmas, pionierius, legionas, socializmas ir t. t.) be “j.” Šiuose tarptautiniuose žodžiuose reikėtų atsisakyti “j” rašymo, ir turėtume—“milioną,” “bilioną,” “miliardą.” Dėl viendumo kaip “jie” reikėtų rašyti: “jieva,” “jiesmas,” “jieskoti.” Žodžiuose “biaurus,” “piauti,” “spiauti” aiškiai girdime “j,” dėl to ir rašytinas “j”: “bjaurus,” “pjauti,” “spjauti,” “pjūklas,” “rugiapjūtė.”

Nepateisinamai sunkios tebėra mūsų rašybos taisyklės, normuojančios rašymą vienu ir dviem žodžiais. Pavyzdžiui, neiginys “ne” su vienaisrieveiksmiais rašomas kartu, su kitais—atskirai. Jeigurieveiksmiui norime duot reikšmę, priešingą tai, kurią jis turi be žodelio “ne,” tai “ne” rašome kartu su tuorieveiksmiu (gerai—negerai, mokamai—nemokamai). Kai žodelis “ne” yra ne priešingos, bet prieštaraujamos reikšmės, jį rašome su visais žodžiais skyrium (vadinasi, skyrium ir surieveiksmiais): “Egzaminą išlaikyk nepatenkinamai, bet labai gerai.” Ši taisyklė sunki, ji ypač sunki mokiniams, kai reikia skirti “priešingo” ir “prieštaraujančio” sąvokas.

Negana to. Su kai kuriaisrieveiksmiais

žodelis “ne” visada rašomas skyrium. Tačiau nėra jokios taisyklės, kuri nusakytų, su kuriais, būtent,rieveiksmiais “ne” visada rašomas skyrium. “Lietuvių kalbos rašybos žodyne” (1948 m. leid.) duotas tokiųrieveiksmių sąrašas (18 psl.), iš viso tokiųrieveiksmių nurodyta 16. Vadinasi, reikėtų “įsikalti” šiuos 16rieveiksmių (nes kitokios taisyklės nėra) ir žinotume, kad jie visada rašomi su “ne” atskirai. Jei kitos išeities iš tikrųjų nėra, gal būt būtų galima ir pateisinti mechaninį kai kurių žodžių rašybos įsisavinimą. Tačiau bloga, kad šis 16rieveiksmių skaičius, pasirodo, labai netvirtas, nes “Lietuvių kalbos rašybos žodynas mokykloms” (1956 m. leid.) tokiųrieveiksmių priskaičiuoja ligi 28 ir jų sąrašą baigia žodžiais “ir kt.” Vadinasi, ir pastarasis sąrašas nepilnas. Tuo būdu ir lieka neaišku, su kuriaisrieveiksmiais “ne” visada rašomas skyrium, kurie tie kitirieveiksmiai, kurių nėra sąrašuose.

Reikėtų pagalvoti, ar vietoje visų šių sunkių taisyklių, vietoje šios painiavos negalima būtų įvesti vieną paprastą taisyklę: “ne” surieveiksmiais rašomas skyrium. O žodelio prasmė lengvai būtų suprantama iš konteksto, iš sakinio struktūros. Lygiai taip pat būtina rasti lengvesnę taisyklę, normuojančią žodelio “ne” rašymą kartu ir skyrium su daiktavardžiais, būdvardžiais, skaitvardžiais, įvardžiais ir veiksmažodžiais.

Kai žodyje susiduria kelios priebalsės, iš jų keliame į kitą eilutę tik paskutinę priebalsę; pavyzdžiui: kark-las, tikš-ti, ark-lys, žvirgž-das. Būtų rašybos palengvinimas, jei šios taisyklės griežtai nesilaikytume, leisdami kelti šiuos žodžius ir taip: kar-klas, tik-šti, ar-klys, žvir-gždas, žvirg-ždas; auš-ra ir au-šra, nak-tis ir na-ktis, lais-vė ir lai-svė. Toks žodžių kėlimas nėra kokia naujiena. Taip, berods, siūlė kelti ir J. Jablonskis (žiūr. “Lietuvių kalbos gramatika,” 239 psl.), panašiai keldavo žodžius M. Durys. Taip siūloma šitokius žodžius kelti ir naujai patvirtintose rusų kalbos rašybos ir skyrybos taisyklėse (žiūr. “Pravila russkoj orfografii i punktuacii,” 67 psl., 1956 m. leid.).

Čia iškelti tik keli lietuvių kalbos rašybos dalykai, kurie šiaip ar taip turėtų būti pertvarkyti, pataisyti, siekiant rašybos palengvinimo. Tokių taisyklių, reikalaujančių suvie-

nodinimo, mūsų rašyboje atsirastų ir daugiau. Apie tai reikėtų pasikeisti nuomonėmis, duoti konkrečių pasiūlymų, kaip esamas rašybos taisykles pataisyti, patikslinti, šalinant iš rašybos dalykų sunkumus, jeigu jie neturi būti no pagrindo. Gal būt šiuo metu ir nereikalinga kokia nors plati rašybos reforma; bet net ir nedideli rašybos taisyklių patikslinimai, racionaliai pravesti palengvinimai būtų labai

naudingas daiktas visiems lietuviškai rašan-tiems, o ypač mokyklai.

Svarstant lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos taisyklių klausimus, reikėtų pasinaudoti Rusijos Federacijos patyrimu pravedant 1954 m. diskusiją ir 1956 m. išleidžiant TSRS Mokslų akademijos, TSRS Aukštojo mokslo ministerijos ir RTFSR švietimo ministerijos patvirtintas "Rusų kalbos rašybos ir skyrybos taisykles."

Pirmoji lietuviška opera

BANAITIS

Prieš penkiasdešimt metų, 1906 m. lapkričio 6 d. Vilniuje, dabartinės Filharmonijos patalpose, buvo viešai parodyta pirmoji lietuvių kompozitoriaus Miko Petrausko sukurta opera "Birutė." Tai svarbus įvykis, turįs istorinę reikšmę lietuvių kultūros raidoje, žymįs mūsų nacionalinės operos gimimą.

Paskutiniaisiais devynioliktojo amžiaus dešimtmečiais ir dvidešimtojo amžiaus pradžioje vystantis revoliuciniam judėjimui — lietuvių nacionalinėje kultūroje sparčiai vystėsi pažangios, demokratinės krypties kultūra. Lietuvių pažangios, demokratinės krypties muzikoje vystymasis turi būti glaudžiai siejamas su kompozitoriaus Miko Petrausko vardu. Mikas Petrauskas savo kūryba, savo visuomenine muzikine veikla buvo vienas iš pradininkų demokratinės krypties lietuvių muzikoje. Jis buvo ne tik vienas iš pirmųjų lietuvių kompozitorių liaudies dainų ir šokių harmonizatorius, bet ir pirmasis lietuviškų revoliucinių dainų autorius, jis demokratinė pažinių aktyvus visuomenininkas, jis pirmasis parašė eilę operėčių, jo plunksnai priklauso ir pirmosios lietuviškos operos — "Birutė" ir "Eglė žalčių karalienė."

M. Petrauskas aktyviai dalyvavo 1905 m. revoliuciniame judėjime. Parvykęs atostogų į Vilnių iš Peterburgo, kuriame šalia mokymosi konservatorijoje jis vadovavo chorams, statė savo parašytas operetas. M. Petrauskas, paskatintas Vinco Kapsuko-Mickevičiaus, agituoja prieš caro valdžią mitinguose, slaptuose susirinkimuose, įvykstančiuose jo bute.

M. Petrauskas organizuoja iš vilniečių didelį chorą, rašo revoliucines dainas. Carinei žvalgybai iššifravus M. Petrausko veiklą, jis iš Vilniaus skubiai išvyksta į Peterburgą, bet ir čia, pajutęs esąs ieškomas, slapstydamasis apsigyvena netoli Raseinių ir čia, Pušyne, parašo pirmąją lietuvišką operą.

M. Petrausko pastangomis, jo didelio darbo dėka — jis paruošė dainininkus, orkestrą, — buvo viešai parodyta pirmoji lietuvių opera. Opera susilaukė didelio atgarsio ne tik Vilniaus mieste, bet ir visos Lietuvos visuomenės tarpe.

Operos "Birutės" libreto, parašytas G. Landsbergio - žemkalnio, vaizduoja lietuvių tautos kovos prieš kryžiuočius epizodą. Nors, bendrai paėmus, operoje idealizuojama feodalinės Lietuvos praeitis, bet reikia pažymėti tai, jog pagrindiniais operos veikėjais yra liaudis, jos atstovai. Labai svarbu pažymėti tai, jog operos muzika turi aiškius ryšius su lietuviškuoju folkloru, liaudiniais motyvais, su liaudinėmis intonacijomis. M. Petrausko opera "Birutė" yra visų stambiausias darbas to meto lietuvių muzikinėje kūryboje.

Čia reikia pažymėti ir tai, jog pirmosios lietuviškos operos pirmajame spektaklyje debiutavo kompozitoriaus brolis, dabar mūsų įžymusis dainininkas, TSRS Liaudies artistas Kipras Petrauskas, dainavęs Birutės brolio partiją.

Pirmajam spektakliui dirigavo operos autorius M. Petrauskas, ją surežisavo G. Lands-

(Tąsa 16-tam pusl.)

GAVĒNIA, GIESMĒS IR KVAIŠIMAS

JONAS KAŠKAITIS

(Iš *Atsiminimų*)

Tuojau po smaguringų užgavėnių, kai išaušo sekamo rytojaus diena, prasidėjo jau visai kita istorija. . . Liūdna, nuobodi, pamaldų ir skausmingų apmąstymų persisunkusi diena. . . Ir ta pirmoji gavėnijos — pelelių diena ir visos kitos to nykaus, vienodo, baimingo pasniko dienos. . . Kristaus kančių ir širdį veriančių "mūku" giedojimo ir minėjimo dienos. . .

Kaip giliai, sloginamai ir sunkiai jos veikė, diena dienon, mano jaunutę, jautrią kūdikišką sielą ir vaizduotę, nuo pat žaliosios kūdikystės, tai vargu ir persakyti! Skaudu ir gaila net ir prisiminti! . . . Tie visi klaikių ir baisių misterijų tinklai pasigavo, supainiojo ir tvirtai laikė visą mano varganą, liauną, liekną būtybę!... Visiškai ją pavergė, prislėgė, apsvaigino, dusino, slopino ir troškino ją metų metus, ištisų metų metus!... Suniokojo, sukoneveikė, sujaukė jausmus, pojūčius, sutrikdė net ir protavimą... Pažabojo laikios vaizduotės polėkius, pavergė sielos ir proto polinkius... Uždėjo sunkų, juodą, pastovų antspaudą ant viso mano gyvenimo!... Kokia tai sunki, juoda, sloginanti jėga ta nelemtoji religija!

Nebuvo tos dienos, per tą visą ištisą, ilgą, nuobodžią ir slogingą gavėnėlę,—nebuvo tos mielos dieneleš, kad tau nebūtų giedamos tos kankinamos groteskinių kankinimų gavėninės giesmės!... Tėvelis jas režė iš atminties, kada tiktai jam "užeidavo ant seilės." Ir kiek jis jų mokėjo mintinai! Neveltui jį ir pravardžiuodavo Viedarių kunigėliu. Daugelį mokėjo ir mamutė, o kai man, tai buvo duota pilna laisvė ir galimybė vartyti ir skaityti ir giedoti iš anos senutės, nusipelnusios "kantičkos," iš ano pagarbiai tarbelėj, kartu su šventomis žolėmis, laikomo storo giesmyno...

Abėcėlę, elementorių jau buvau išvaręs bent kelis kartus, ir dabar mane mamutė lamdė skaityti iš "šaltanėlas" ("šaltinis dievo malonių"), tai aš jau pajėgiau skaitinėti ir aną bent per kelias gentkartes perėjusią "kantičką." Popierius buvo plaušuotas, sto-

ras, šiurkštus, šlakuotas, geltonai rudos spalvos. Kiekvienos giesmės pradinė raidė buvo didžiulė, apipainiota susuktais išraizgymais, kai kada dar ir pavaizduota kokių kreivų paveikslu... Pats giesmynas buvo ne pailgas, bet ketvirtainis.

Nu ir pleškindavom mes tas beprasmiškas, liūdnas, skausmingas, monotoniškas gavėnijos giesmės? . . . Ilgais žiemos vakarais, tai nūr ir kalbos, tos pakasyniškos giesmės, visaip derinamos ir nesuderinamos visų verksmingais balsais, aidėte aidėjo mūsų rūkusioj, užrūkusioj, užpustytoj pirkelėj. Tas giedojimas nė kiek nekludė darbo. Kas ką dirbęs dirbo. Darbui reikalingos rankos, o giesmei burna. Tai ir dienos metu bet kada suaidėdavo mūsų programa...

Abu mažiukai — Juzukas ir Tadaušukas paprastai jau miega. Mamutė verpia, Uršulė ir Zaputė ką veikia apie krosnį bei prieždą, vakarienę verda, tėvelis su Pranuku virves veja, gal šaukštą skaptuoja ar skaldas skaldo, o aš ir šen ir ten puldinėju, klausinėju, žioplinėju. Sienoje dega skalda (balana), tai ir gana šviesos visai pirkelei. Nebent jei aš laikau atsivertęs giesmyną, tai tada dargi ant stalo žiba ir mažytė spingsulė, "gazinė," kad lengviau man būtų įžiūrėti ir sekt giesmės žodžius...

Ir tąsosi giesmė po giesmės, viena už kitą liūdnesnė, baisesnė, sopulingesnė. Teisybę sakant, ir visi "kantoriai" buvo balsingi, bent taip man tuomet rodės. Tėvelio balsas svyravo tarp tenoro ir baritono. Pranukas kirto skaudžiai ir aukštai, laibu tenoru, kuone diskantu. Mamutė altu "turavojo," Uršulė irgi, o Zaputė turėjo gana skardų diskanto bei soprano balsą. Gal toks pat laibučiuko diskanto buvo ir mano balselis.

Kaip tai visi sugebėjo krūvon suliet savo skirtingos spalvos ir tembro balsus, tai buvo savo rūšies menas. Išvesdavo, suderindavo "natas" neblogiausiai. Kaip man tuomet atrodė, tai tos giesmės skambėjo ir gan puikiai, pratisai ir jaudinamai!

...“Jėzų Kristų Judošius žydam kad
 ...“Žydai puolė ant Kristaus, [pardavė”...
 kaip šunys pasiutę,
 Arba vilkai alkani,
 avelę pajutę”...
 ...Tiktai Lionginas žalnierius
 šoną šventą pervėrė”...

Šitokie ir panašūs siaubingi žodžiai kėlė mano vaizduotėj baisesius, žiaurius kankynių vaizdus. Vaizduotei padėdavo ir visokie šventi “abrozėliai,” maldaknygės tekste, “mišiaunų” maldų iliustracijos ir pirktiniai spalvoti paveikslėliai. Jei ko nesuprasdavau, mamutė mielai paaiškino. Kaip tai svarbu ir reikalinga “sukrušint sumlenę,” širdį ir susijaudint dėl tų visų baisesių Kristaus kančių,

...“Nes žmonių akys ašarų neleido
 Ant savo veido”...
 ...“Verkit aniolai, verkit dvasios šventos”...

Šiaip kokių, “svietišku dainuškų” gavėnios metu pas mus neužgirsi. Jokių “bala-baikų”, ar kokių pasakų, ar kokių tuščių posakių, zaunų! Onei iš tolo, jokių “bliuznerstų,” piktų žodžių, blevyzgų, keiksmų!...

Taip ir grūdindavo, užgrūdindavo, užglušindavo jauną, minkštą, kaip molis, sielą! Ir padarydavo iš žmogaus neretai tokią keistą karikatūrą... Lengviau paskui gali kunigėliai ganyt tokius apsvaigintus galvijėlius, lengvai gali kirpt vilnas tokioms apkvailintoms, apkvaišintoms avelėms bei avinėliams... lengvai gali išnaudot ponai ir valdonai...

Ranka rankon su sielos grūdinimu ir varginimu, gavėnios metu, ėjo ir kūno atitinkamas slopinimas. Kad jau gavėnia, tai gavėnia, pasninkas kiekvieną pilkutę dienele! Jokio mėsiško ar pieniško valgio, jokių kiaušinių ar lašinių ar taukų, onei iš tolo, onei pauostyt!...

Man, kaipo dar be kelnyčių lakstančiam kūdikiui, mamutė paduodavo ir puoduką pieno, kruopas užbalindavo ar kiaušini iškep-davo, bet, tiesą sakant, nelabai aš to nė užsipuldavau. Man būdavo smagu, kartu su visais, su užaugėliais, maknot kokią “saladienę”; kąsnot “šaltanosius” ar kokius sprangius virtienius iš rupių, juodų, miltų; šveist bulbeles su druskele, su raugintais kopūstais, užsigeriant giros arba užsrebiant kopūstų bei

burokų sriubos, pridėjus kiek kanapių ar sėmenų aliejaus...

Mamutė mokėdavo padaryt šustini, tokį skanų, kad net tau salstelia burnoj. Tai būdavo tokie kukuliai iš rupiai maltų avižinių miltų, užplikytų karštu vandeniu ir paskui kiek paraugintų. Iškep-davo “blynų”—sklindžių — ir baltų ir juodų, ir plonų ir storų. Šveisdavom, pasidažydami aliejaus, pirktinio, sėmenų bei kanapių aliejaus, arba ir namie slėgto aliejaus. Dažinys kartais būdavo ir sirupas. “Ažudaralas” sriubai pagardint dažniausiai būdavo irgi aliejus. Aliejus atstodavo spirginius ir taukus. Kartais padarydavo ir grustinių aguonų tokio balsvo saldimėlio, sklindžiams arba su duonele užsisrėbt.

Bulves šutindavo su lupynomis, kep-davo su lupynomis, krosny pabertas ant karšto pado arba tiesiog žertuvėj, karštais pelenais ir nuodėguliais apkastas. Tokios bulvės gerai derėdavo, su druskele pasidažyt ir užsigeriant giros arba misos... Misa—tai saldus, nerūgęs alus. Rauginti kopūstai irgi eidavo geran su bulvėmis. Svogūnai, česnakai, morkos, griežčiai būdavo geras prievalgis.

Gera būdavo ir bulvienė sriuba, su nulup-tom supiaustytom bulvėm. Dar gardesni būdavo virti sriuboj tarkuoti bulvių kukuliai—“pono kleckai.” Nebloga būdavo ir “zacirka,” “parpeliai,” trintų arba suplaktų miltų kukuliai.

Didesnė prabanga būdavo kada, retą sek-madienį, gauti kruopelę suaušusio balto, sukietėjusio kvepiančio medaus, duonelei užsitempt, arba ir arbatėlei užsaldyt. Arbatos “samovarą” užkaisdavo nebent tik kokiam svečiui pasimaišius — priimt ir pamylėt, “pačestavot.” Gerdavom dažniausiai nesaldytą arbatėlę, tik “su prikusku”; atsikandę truputį cukraus burnon, arbatą iš “spatkelio” (lėkstelės) gerdavom, tai ir pasidarydavo burnoj tam kartui saldu, kol cukrus visai iš-tirpdavo. Tada ir vėl kąsnelį krumstelėdavom.

O dar didesnė prabanga, “raskažė” skaitėsi gauti silkės gabalėlį. Silkė būdavo tikras skanėstas. Dažniausia ją be nieko šveisdavom. Kartais dar ir apkepindavom ir paskui su bulvėmis, su duona, su kopūstais raugintais “sutačydavom.” Pasimaišydavo ir žu-vies iš mūsų čičirio ežero.

Artėliau į ankstyvą pavasarį, Pranukas atnešdavo iškasęs darže krienų. Kiek apskusto krieno užsikąsdavom po trupučiuką su bulvėmis, arba trintų, tarkuotų krienų pasidažydavom arba apsitepdavom ant bulvės, ant duonos. Padarydavom ir "garsvyčių," muštardos, irgi duonai užsitept arba pasidažyt.

Taipo pat į pavasarį atnešdavo Pranukas arba Uršulė beržo sulos. Aš labai mėgdavau tą kvapią saldžią sulą. Būdavo pro langą stebiu į pakabintą skardinę arba puodelį. Bent kelis kartus per dieną atnešdavo tos sulos. O anksti rytą iš nakties tai net apšaldavo ir ledeliu apsidengdavo sulos skardinė, sklidinai pilnai, kad net per viršų varvėdavo varvuliai arba ledekšniai.

Žemė ir tu

Jei tu esi žalių laukų artojas,
Jei piauni varpas, išaugintas žemės,
Neliausi žemei ačiū vis kartojęs,
Nes tik iš jos širdis stiprybės semias,
Nes tik per ją dieną džiaugsmas kartojas.

O jei jėgas dedi tu į priekalą,
Jei tavo rankų menas raito plieną,
Lai tavo kūjis žemei laimę kala,
Te su dalge jis traukia giesmę vieną!
Ir tau juk girknos žemės grūdus mala.

Jei mokslo tu šviesia mintim nušvitęs,
Jei tu tiri gelmes, žvaigždes skaičiuoji,
Skubėk ir tu ten dovanom dalytis,
Kur lūpos juodą žemę vis bučiuoja,
Kad ariant virstų duona grumstų lytys.

O tu, kuriam žvaigždžių likimas lėmė
širdim šioj žemėj atsiliept į viską,
Būk pirmas ten, kur tilti juokas ėmė,
Kur akys tik vilties paguoda tviska,
Kur iš širdžių diena dainas išsėmė.

Nuvykęs ten, prikalk vėl žemės dainą,
Uždek blausias akis kūrybos saule! . .
Te vėl širdin pavasaris pareina
Su jo darbais, su jo žiedų pasauliu! . .
Tegu žmogus džiugus per žemę eina!

Petras Vaičiūnas

Protarpiais gaudavom užsigardžiuot po truputį morkų arba griežčių. Kai kada net ir retą obuolį arba šermukšnio uogų. Svogūnai ir česnakai bet kur bet kada tikdavo gerai, taipgi piaustyti bei tarkuoti kopūstai.

Pati juoda gryna, rupi ruginė duonelė, iš namie, kamaroj girnom ranka maltų rupių ruginių miltų, būdavo ir skani ir maistinga, soti. Net kvepėdavo. Ir daug mes jos, tos juodos duonutės "sutačydavom" kas miela dienele. Jokis valgis be duonos nesiskaitė skalsus ir sotus bei patvarus. Tai tik žolė, "tik žala," kai be duonos, tikrindavo tėvelis...

Prakepdavo ir pyrago, ragaišio arba net ir "babkų" bei tortų iškepdavo, bet tai jau dažniau velykoms ir po velykų, arba svečių pasimaišius...

Lėkit, gervės, namolia

Skuba pavasaris toliais
Puošti žilvičio šakų, —
Lėkite, gervės, namolia
Mėlynu saulės taku.

Rūstūs ledynai nuo šiolei
Liejasi upeliuku, —
Lėkite, gervės, namolia
Mėlynu saulės taku.

Ruošiasi traktoriais broliai
Arti gimtuosius laukus,
Lėkite, gervės, namolia
Mėlynu saulės taku.

Girios gegutė puikuolė:
Aš tau jaunikį renku, —
Lėkite, gervės, namolia
Mėlynu saulės taku.

Skleidžiasi neužmirštuolė,
šaukia gegutė kū-kū, —
Lėkite, gervės, namolia
Mėlynu saulės taku.

Mano vestuvės išpuola
šiemet gražiausiu laiku, —
Lėkite, gervės, namolia
Mėlynu saulės taku.

1954.

V. Valsiūnienė

GEDIMINO PILIS LIETUVOS SOSTINĖJE

M. JUČAS

Vakare, kai ant senosios Lietuvos sostinės nusileidžia sutemos, iš visų Vilniaus kampelių matyti stiprių prožektorių spinduliuose žėrinti mūsų respublikos valstybinė vėliava, didingai plevėsuojanti aukštame Gedimino pilies bokšte. Dieną ir naktį pilies kuore plazda respublikos vėliava, simbolizuojanti Tarybų Lietuvos valstybingumą, lietuvių tautos laisvę.

Gedimino pilis . . . Jos istorija glaudžiai susijusi su lietuvių liaudies istorija, su jos kovomis prieš pavergėjus kryžiuočius. Ir niekada šioje pilyje taip laisvai ir didingai neplevėsavo vėliava, niekada lietuvių liaudis nebuvo tokia laisva ir laiminga, kaip dabar — broliškųjų tarybinių tautų šeimoje.

Apie seniausią pilį Gedimino kalne turime labai maža žinių. Visiems yra žinoma legenda apie tai, kaip čia Gediminas statęs pilį.

Legenda apie Gedimino sapną, labai galimas dalykas, buvo sukurta pasiremiant kokia nors metraščio versija. Tačiau, kaip bebūtų, tą faktą, kad Gediminas perkėlė Lietuvos sostinę į Vilnių, reikia laikyti patikimu.

Po Gedimino mirties (1341 m.) ir vidaus kovų dėl sosto 1345 m. Vilniuje pasiliko Gedimino sūnus Algirdas, o Kęstučiui atiteko Trakai. Tuomet jau su Vilniaus vardu buvo susijęs ir Lietuvos didžiosios Kunigaikštystės valdžios supratimas. Kas turėjo Vilnių, tas buvo Lietuvos valdovas.

Sostinės perkėlimą į Vilnių XIV a. pradžioje, matyt, buvo nulėmusios ūkinės sąlygos — patogus prekybos kelias ir strateginiai sumetimai — kryžiuočių veržimasis į krašto gilumą.

XIV a. antroje pusėje Vilnių kelis kartus puolė kryžiuočiai. Didesnio jų išibrovimo į Vilnių metu — 1377 m. buvo sunaikinta žymi miesto dalis. Vėliau ilgos kovos dėl Vilniaus pilies vyko tarp Vytauto ir Jogailos. 1390 m. vasarą Vytautas, jau antrą kartą susidėjęs su kryžiuočiais, jėga puolė Vilniaus pilį. Tada žuvo apie 2,000 žmonių. Kai kurie šaltiniai nurodo, kad šiame puolime žuvo žymiai daugiau žmonių.

Paskutinį kartą Vilniaus pilį kryžiuočiai užpuolė 1394 m. rudenį, keršydami Vytautui už jo pabėgimą iš Prūsijos. Tame žygyje dalyvavo didžiulės jėgos: riteriai iš Anglijos, Prancūzijos, Italijos. Lietuviai narsiai gynėsi. Kryžiuočiams pavyko sugriauti pilies sienos bokštą ir nuversti jį į vandenį, bet pilies jie neįstengė paimti.

Kaip matyti iš vokiečių kronikininkų aprašymo, pilies bokštai buvo iš patrankų akmenimis greit sugriaunami, sudeginami, bet vėl atstatomi. Minima ir mūro siena, tačiau tos sienos, kurios likučiai iki šiol yra išlikę, tuo metu nebuvo. Nebuvo tada dar Gedimino kalne ir mūrinės gotinės pilies.

1418 m. pilis kalne sudegusi. Po to, 1419 m., Vytauto įsakymu, kalno viršus buvo apsuptas mūrine siena iš akmenų ir plytų, sustiprinta, greičiausiai trimis bokštais. Tuo metu, tur būt, buvo pastatyti ir Vytauto dvaro rūmai kalno papėdėje arba žemutinė pilis. Dabar žemutinės pilies ankstyvesniojo plano ištyrimą labai apsunkina žemės ir griuvenos, padengusios pilies rajoną XVIII ir XIX amžiuose daugiau kaip dviejų metrų storio sluoksniu. Pilis, manoma, buvo dabartinių Pionierių rūmų rajone. Ji XVI a. aktuose tiesiog vadinama priešpiliu arba didžiąja pilimi. Praeitais metais buvo atkasta jos gynybinės sienos 40 metrų ilgio ir apie 2.5 metro storio dalis.

Žemutinė pilis XVI a. buvo perstatyta renesanso stiliumi.

1660-1661 metais, karo su Rusija metu, pilis smarkiai nukentėjo. Tuomet ji virto griuvėsiais. Žemutinė pilis buvo visai sugriauta karo metu XVIII a. pabaigoje. Apie jos išvaizdą galima spręsti iš P. Smuglevičiaus piešinių, darytų dar iki jos sugriovimo. Iš P. Smuglevičiaus akvarelinių darbų ir J. Rustemo piešinių matyti trys Gedimino kalno pilies bokštai. Tik XIX a. pradžioje pilies liekanas imta naikinti: buvo nugriautas pietinis pilies bokštas, apardyti šiaurinio bokšto likučiai. Išliko tik vakarinis bokštas, nes jo iš-

griovimui sukliudė čia 1830 m. įrengta optinio telegrafo stotis.

Šimtmečiais slinko žemyn kalno šlaitai, užpildami apatinio mūro sienas. Jau prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo pradėti pilies konservavimo ir sutvirtinimo darbai, kurie karo metu buvo nutraukti. Nuo 1930 iki 1941 m. buvo tęsiami pilies konservavimo ir tvarkymo darbai. Buvo sukastos griuvenos, atidengtos mūrų dalys, atstatytas vakarinis bokštas, konservuotos rytinės gyvenamojo namo sienos, sustiprinti iš pietų ir rytų Gedimino kalno šlaitai, atlikti archeologiniai tyrimai pilies kieme, atkasti antro—pietinio bokšto pamatai ir trečio—šiaurinio—pamatų fragmentai.

1919 m. balandžio mėnesį Vilnių užgrobė Pilsudskio legionai. 1920 m. liepos 14 d. Tarybų Rusija, kovoje su Antantės ir Lenkijos imperialistų intervencija, išvadavo Vilnių iš okupantų ir grąžino jį Lietuvai. Lietuvos buržuazinė vyriausybė nespėjo perkelti į Vilnių Lietuvos sostinės, kai pilsudskinis generolas Želigovskis 1920 m. spalio 9 d. vėl pagrobė Vilnių. Nuo to laiko Lietuvos buržuazija daug kalbėjo apie Vilniaus išvadavimą. Tačiau tai buvo plepalai ir iš esmės lietuvių ir lenkų tautų piudymas. Lietuvių liaudies lūkesčius patenkino Tarybų Sąjunga. 1939 m. spalio 10 d. Tarybų Sąjungos dėka Vilnius ir Vilniaus sritis buvo visiems laikams grąžinta Lietuvai.

1944 m. liepos 13 d. Tarybinė Armija išvadavo Vilnių iš hitlerinių okupantų. Miestas buvo fašistų labai sugriautas. Nukentėjo ir pilis. Jos apgriautas vakarinis bokštas Tarybų Lietuvos vyriausybės iniciatyva buvo restauruotas.

Šiuo metu Gedimino kalno pilis konservuojama. Visiškai restauruoti pilies dabar negalima. Ateityje numatoma sustiprinti kalno šlaitus, pilies griuvėsių pamatus, vykdyti archeologinius tyrimėjimus kalne ir tęsti juos šiaurinėje pilies kalno papėdėje. 1957 m. numatoma įrengti vakariniame bokšte, kur dabar įprasta vadinti tiesiog pilimi, pilies istorijos muziejų.

Gedimino pilis yra visasąjunginės reikšmės architektūrinis ir istorinis paminklas. Jo konservavimu ir restauravimu rūpinasi vyriausybė.

Pirmoji lietuviška opera

(Taša nuo 11-to pusl.)

bergis-Žemkalnis, atlikęs spektaklyje vaidilos partiją. Svarbiausiąjį operoje vaidmenį — Birutės partiją dainavo M. Piaseckaitė-šlapelienė, Birutės antrojo brolio partiją — vėliau Lietuvoje žinomas bosas St. Audiejus. Įdomu pažymėti tai, jog Krivio vaidmenį atliko tais metais į Vilnių atvykęs jaunas lietuvis dainininkas, dabar mūsų populiarusis tapytojas, Lietuvos TSR Liaudies dailininkas Antanas Žmuidzinavičius.

Šiandien, po penkiasdešimt metų, praėjusių nuo pirmojo operos spektaklio, Tarybų Lietuvos visuomenė su didžia pagarba mini lietuviškos operos pionierių Miką Petrauską ir reiškia padėką pirmojo spektaklio dalyviams.

Pasėta lietuviškos operos pionierių sėkla išaugo, sukrovė žiedus. Šiandien mūsų respublikos visuomenė karštai sutinka kiekvieną brandų Lietuvos TSR Valstybinio Akademinio operos ir baletų teatro, Kauno muzikinio dramos teatro kūrybinį laimėjimą, jį pagrįstai didžiuojasi, kad repertuare, greta klasikinių kūrinių garbingą vietą užima lietuviški veikalai — J. Karnavičiaus "Gražina", J. Pakalnio "Sužadėtinė," A. Račiūno "Marytė," J. Juzeliūno "Ant marių kranto," A. Belazaro "Aukštinės marios", jį širdingai pamilo naujaisią operinį veikalą V. Klovos "Pilėnus" ir su nekantrumu laukia pasirodant scenoje naujų kitų kompozitorių kūrinių.

Burė jūroje

Jūrų vėjai susibūrę
Varo jūron jautrią burę.
Ar ji žino, kur nuplauks?

Burę jūroj bangos taško,
Vėtra ją kaip paukštį blaško...
Ko ji jūroj susilauks?

Jei tu burėn širdį dėjai,
Kai ją jūron varė vėjai,
Burė iš audros išplauks!

Jei tu burėn širdį dėjai,
Kai ją jūron varė vėjai,
Burė iš audros išplauks!

Petras Vaičiūnas